

บทความวิชาการ (Academic Article)

ทิศทางใหม่ในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ในโรงเรียน

New Direction for Managing Conflict

by Restorative Practice in Schools

พัฒน์พงษ์ ทองเนื้อสุก^{1*} และจุฑารัตน์ เอื้ออำนวย¹Pattanapong Thongnueasuk^{1*}, and Jutharat Ua-amnuay¹

บทคัดย่อ

กระบวนการที่ใช้ในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ในโรงเรียนของไทยมีปัจจัยของความสำเร็จสำคัญประการหนึ่งคือการให้เยาวชนที่เป็นนักเรียนทำหน้าที่เป็นคนกลางในฐานะ “ผู้ไกล่เกลี่ย” ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยความขัดแย้งโดยกลไกกระบวนการเชิงสมานฉันท์ นักเรียนที่ทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยจะต้องเป็นผู้ที่มีทักษะ มีความรู้ มีลักษณะเฉพาะ และมีความชำนาญในกระบวนการเจรจา ผ่านการอบรมหรือได้รับความรู้ในการนำกระบวนการเชิงสมานฉันท์มาจัดการความขัดแย้งเพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนวิธีการอย่างมีประสิทธิภาพ ปัจจัยที่ส่งเสริมความสำเร็จของกระบวนการคือนโยบาย รูปแบบ กระบวนการ และแนวคิด รวมถึงแนวปฏิบัติที่ดี (Best Practice) ในการนำกระบวนการเชิงสมานฉันท์ที่ใช้จัดการความขัดแย้งในโรงเรียนที่มีระดับความรุนแรงหลากหลายผ่านการเล่าเรื่องจากประสบการณ์ในโรงเรียนซึ่งพบว่าจุดแข็งประการสำคัญคือ ความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันซึ่งทำให้คู่ขัดแย้งยอมรับและกล้าที่จะแสดงความรู้สึกและมีความต้องการร่วมมือกันจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นให้หมดไป การจัดการความขัดแย้งจากประสบการณ์ในโรงเรียนสามารถนำเสนอเป็นแนวทางในการพัฒนาเครื่องมือจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธีที่เหมาะสมกับบริบทของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ที่ให้นักเรียนเป็นผู้ไกล่เกลี่ยทำให้ได้ข้อเท็จจริงและข้อค้นพบถึงความเหมาะสมและควรส่งเสริมให้มีการนำกระบวนการเชิงสมานฉันท์มาใช้จัดการความขัดแย้งในโรงเรียน ทั้งยังเป็นการปลูกฝังลักษณะนิสัยให้นักเรียนสามารถนำเครื่องมือการจัดการความขัดแย้งนี้ร่วมกันแก้ปัญหาด้วยสันติวิธี ความปรองดอง และการให้อภัยซึ่งกันและกันในสังคม การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ในโรงเรียนโดยมีเยาวชนเป็นผู้ไกล่เกลี่ยจึงเป็นแนวปฏิบัติที่ดี (Best Practice) ในการนำวิธีเชิงสมานฉันท์มาใช้จัดการความขัดแย้งและความรุนแรงในโรงเรียนที่สามารถสังเคราะห์ออกมาเป็นบทเรียน ความสำเร็จ และข้อจำกัดของการนำกระบวนการเชิงสมานฉันท์มาใช้จัดการ

¹ สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Program in Sociology and Anthropology, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University

*Corresponding author; email: bank_pattanapong@hotmail.com

(Received: 16 March 2020; Revised: 26 May 2020; Accepted: 2 June 2020)

ความขัดแย้งและความรุนแรงในโรงเรียนเพื่อสร้างต้นแบบให้โรงเรียนอื่นสามารถนำไปเป็นเครื่องมือจัดการความขัดแย้งในโรงเรียนได้ต่อไปได้

คำสำคัญ: ผู้ไกล่เกลี่ยเยาวชน ความขัดแย้ง สมานฉันท์

Abstract

The restorative practice process which used to resolve conflicts in Thai schools has one key success factor: having young students to act as intermediaries as the "mediators" who mediate conflicts by means of restorative practice mechanisms. The students who act as the mediators must have the skills, knowledge, characteristics and expertise in the negotiation process through the training to bring restorative practice processes to manage conflicts in order to maneuver the effective methods. Factors that promote the success of a process are policies, forms, processes, concepts, and best practices in the implementation of restorative practice processes to manage the conflicts in schools consisting of various levels of severity through sharing personal story based on school experience. It has transpired that the main strength of such processes is an empathy which makes the conflict parties to accept and encouraged them to express their feelings and want to cooperate to resolve the conflicts that have occurred. The conflict management from school experiences can be utilized as a way to develop conflict management tools with peaceful methods suitable to the context of the conflicts arising in the schools. Restorative practices-based conflict management that students taking role as the mediators leads to the facts and then the devise of the suitability in action. Each school should be strongly encouraged to use the restorative practice processes to manage the conflicts. It will also develop the attribute in the students to be able to bring such conflict management tools to solve the problems with peace, restorative practices and forgiveness in society. Solving conflicts in schools using restorative practices with youth mediators is the best practice to manage conflicts and violence in schools that can be synthesized into lessons, success, and the limitations of the use of restorative practice processes to manage conflicts and violence in schools to create a model and the tools for the other schools.

Keywords: Youth mediator, Conflict, Restorative practices

บทนำ

ปัญหาความขัดแย้ง (Conflict) เป็นปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นเป็นปกติในสังคมทั่วไป ความขัดแย้งเป็นสิ่งที่เกิดจากการไม่ลงรอยกัน (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2556: 183) หรืออาจกล่าวได้ว่า ความขัดแย้งคือ ลักษณะของความไม่เป็นไปในทางเดียวกันในจุดมุ่งหมายหรือเป้าประสงค์ของคน 2 คน ขึ้นไป การไม่ลงรอยกันจะเกิดขึ้นได้เป็นผลมาจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของคนที่อยู่ในสังคมเดียวกันและเกิดได้ในทุกส่วนในสังคม ในสภาพบริบททางสังคมของโรงเรียนก็มีความขัดแย้งเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา เช่นเดียวกับสังคมทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นระหว่างนักเรียนกับนักเรียน ครูกับนักเรียน หรือแม้กระทั่งนักเรียนกับกฎระเบียบของโรงเรียน ซึ่งในแต่ละโรงเรียนก็จะมีกฎระเบียบมาเป็นบรรทัดฐาน (Norms) ของแต่ละโรงเรียนโดยมุ่งหวังให้นักเรียนซึ่งมาจากหลายครอบครัวและสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข แม้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจะมีผลทั้งทางบวกและทางลบก็ตาม แต่เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นการแสวงหาวิธีการที่ดีที่สุดมาจัดการความขัดแย้งนั้นให้หมดไปอย่างรวดเร็วและเหมาะสมกับบริบททางสังคมเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง การนำกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก (Conventional Criminal Justice) มาใช้ในการลงโทษและจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในโรงเรียนอาจไม่ใช่ทางเลือกที่ดีที่สุด กระบวนการเชิงสมานฉันท์หรือ Restorative Practices จึงเป็นทางเลือกที่มีความเหมาะสมในการนำมาเป็นเครื่องมือจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในระดับโรงเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับนักเรียนกับนักเรียน ด้วยความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมีอยู่จริง (Existence) และต้องการขจัดความขัดแย้งนั้นให้หมดไปเพราะความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทำลายสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบุคคลในสังคม โดยที่จะต้องไม่ลืมที่จะเยียวยาสิ่งที่เกิดความเสียหายจากความขัดแย้งนั้น

ราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมาย “ขัดแย้ง” ว่าหมายถึงไม่ลงรอยกัน โดยที่ Alan C. Filley ได้ให้ความหมายสรุปได้ว่า ความขัดแย้งคือกระบวนการทางสังคม เกิดขึ้นจากการที่แต่ละฝ่ายมีจุดมุ่งหมายและค่านิยมที่แตกต่างกัน และความแตกต่างนี้มักเกิดขึ้นโดยกระบวนการการรับรู้มากกว่าที่จะเกิดขึ้นจริง ๆ (Alan, 1975) เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับที่นายแพทย์วันชัย วัฒนศัพท์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความขัดแย้งเป็นการต่อสู้กันหรือแข่งขันระหว่างความคิด ความเห็น ความสนใจ หรือผลประโยชน์ มุมมอง รสนิยม ค่านิยม แนวทาง ความชอบ อำนาจ สถานภาพ ทรัพยากร ฯลฯ (วันชัย วัฒนศัพท์ และคณะ, 2545) ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า ความขัดแย้งเป็นลักษณะหนึ่งของการต่อสู้ทางความคิดที่มุ่งจะบรรลุเป้าหมายของตน ซึ่งอาจไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับบุคคลอื่น ๆ โดยความขัดแย้งอาจจะเป็นต้นเหตุนำไปสู่การต่อสู้ทางร่างกายด้วยการใช้กำลังและนำไปสู่ความรุนแรง

การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ (Restorative Practice) จึงเป็นกลไก (Mechanism) จัดการความขัดแย้งและฟื้นฟูประสานสัมพันธภาพระหว่างบุคคลซึ่งถูกทำลายจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำกระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์มาใช้ในโรงเรียน จะเป็นกลไกในการจัดการความขัดแย้งและฟื้นฟูสัมพันธภาพที่ดีที่ถูกทำลายลงจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้น อีกทั้งเป็นกระบวนการขัดเกลา (Socialization) ผ่านกระบวนการนี้ให้รู้จักการแก้ปัญหาด้วยสันติวิธี (Peaceful) เพื่อนำไปสร้างสรรค์สังคมให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขต่อไป รูปแบบการวิจัยในครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิง

คุณภาพด้วยเครื่องมือการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาวิเคราะห์จากเอกสารกฎหมาย เอกสารวิชาการ งานวิจัย คู่มือ เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ทั้งขององค์การสหประชาชาติ ต่างประเทศและของไทย

ความรุนแรงในสถานศึกษา สิ่งเล็ก ๆ ที่จะเป็นเรื่องใหญ่หากเพิกเฉยการแก้ไขเยียวยา

ความรุนแรงเกิดขึ้นทุกวันทุกขณะเวลาในสังคมโลกรวมถึงในสังคมไทย วิวัฒนาการความขัดแย้งเป็นพลวัตทางสังคม (Social Dynamics) ที่มีพลังเคลื่อนไหว ไม่หยุดนิ่ง เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาถูกขับเคลื่อนไปพร้อม ๆ กับความรุนแรงที่ไม่เคยจางหายไปจากสังคมมนุษย์ ธรรมชาติของสังคมก็ยิ่งพยายามที่จะหาเครื่องมือหรือกลไกวิธีจัดการกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นอยู่ทุกวันให้หมดไปด้วยเช่นกัน แต่ความขัดแย้งก็เป็นเสมือนสภาวะ Anomie ที่ Émile Durkheim กล่าวถึงสภาพสภาวะที่เกิดขึ้นเมื่อสังคมไม่มีกลไกหรือความสามารถในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นได้จนอาจจะถึงขั้นที่เกินกว่าสังคมจะสามารถควบคุมได้ อันเป็นสภาวะที่ไร้ปทัสถาน (Normlessness) ซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาสังคม รวมทั้งปัญหาอาชญากรรมและความขัดแย้งด้วย สังคมจึงต้องพยายามหากกลไกอื่นได้แก่กฎหมาย กระบวนการยุติธรรม เพื่อมาจัดการสภาวะดังกล่าวไม่ให้ลุกลามจนไม่สามารถควบคุมได้

ปรากฏการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมแต่ละภาคส่วนมีความเข้มข้นของความขัดแย้งและความรุนแรงแตกต่างกันออกไป การส่งเสริมการสร้างวัฒนธรรมต่อต้านความขัดแย้งในสังคมจึงเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยควบคุมการขยายตัวของความขัดแย้งได้ โดยเฉพาะความขัดแย้งที่มีอยู่ในสถานศึกษา เยาวชนซึ่งเป็นกำลังสำคัญของชาติจำเป็นต้องมีกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) เพื่อให้เกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ในการต่อต้านความรุนแรงและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในทุกรูปแบบ หากแต่ด้วยลักษณะตามธรรมชาติของมนุษย์ตามช่วงวัย โดยเฉพาะในวัยรุ่นซึ่งอยู่ในช่วงวัยที่มีความรู้สึกสับสนทางอารมณ์มากกว่าวัยอื่น ๆ ทั้งด้านกายภาพ ชีวภาพ และสังคม การเปลี่ยนแปลงทางลักษณะกายภาพที่เป็นผลทางธรรมชาติจากฮอร์โมนของมนุษย์ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและชีวภาพของวัยรุ่นแสดงออกทั้งทางร่างกายและจิตใจผ่านพฤติกรรมต่าง ๆ ส่งผลให้วัยรุ่นนี้มีความแปรปรวนและประหลาดทางอารมณ์แสดงออกผ่านพฤติกรรมและส่งผลต่อความสัมพันธ์ทางสังคมที่ทำให้เด็กและเยาวชนในวัยนี้มีแนวโน้มที่จะเกิดการทะเลาะวิวาทและความขัดแย้งได้ง่ายกว่าช่วงวัยอื่น และวัยรุ่นยังเป็นวัยที่มีความเฉพาะต้องการการยอมรับทางสังคมจากเพื่อนทั้งเพศเดียวกันและต่างเพศอีกด้วย อาจจำแนกผลของความรุนแรงที่เกิดขึ้นในสถานศึกษาได้เป็น 2 ประเภท (ศรัญญา อธิชนะ, 2545) คือ

1. ความรุนแรงที่มีต่อร่างกาย อันได้แก่ การกระทำใด ๆ ที่ทำให้ผู้อื่นได้รับความบาดเจ็บทางกายหรือความเสียหายทั้งที่เห็นภายนอกหรือบาดเจ็บภายในก็ตาม การกลั่นแกล้งรังแกของนักเรียน (Bullying) การลงโทษด้วยความรุนแรง (Corporal Punishment) การล่วงละเมิดทางเพศ (Sexual Abuse) ฯลฯ
2. ความรุนแรงที่มีต่อจิตใจ อันได้แก่ การกระทำที่เป็นการแสดงออกทางกายทำที่ วาจากิริยาหรืออื่นใดที่จะยังผลให้เกิดการกระทบกระเทือนต่อจิตใจผู้อื่น

ทฤษฎีพัฒนาการทางบุคลิกภาพ (Psychosocial Development) ตามแนวคิดของอีริกสัน (Erik H. Erikson) แบ่งพัฒนาการด้านจิตสังคมของบุคคลเป็น 8 ขั้น ซึ่งในขั้นพัฒนาการที่ 5 ขั้นการรู้จักตนเอง หรือความสับสนไม่รู้จักตนเอง (Identity Versus Diffusion: Fidelity) หรือระยะวัยรุ่น (Adolescent period) ที่อยู่ในช่วงอายุ 13-17 ปี (The College Years) โดยกลุ่มเด็กและเยาวชนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานระดับมัธยมศึกษาที่เป็นการศึกษาที่จัดให้นักเรียนที่มีอายุ 13-17 ปี ซึ่งเด็กและเยาวชนที่เป็นนักเรียนในวัยนี้ตามทฤษฎีพัฒนาการทางบุคลิกภาพของอีริกสัน Erikson จะเป็นช่วงวัยที่เด็กและเยาวชนจะมีความผูกพันกับสังคมและต้องการตำแหน่งทางสังคม โดยเด็กและเยาวชนจะเชื่อถือเพื่อนมากกว่าผู้ใหญ่ หรือผู้ปกครอง สอดคล้องกับลักษณะตามช่วงวัยของสเทนเบิร์กและคัฟแมน (Steinberg & Cauffman, 1996) ที่ระบุว่าในช่วงวัยรุ่นมนุษย์จะเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลจากความสนใจในพ่อแม่ มาเป็นสนใจและให้ความเชื่อใจในเพื่อนมากกว่าพ่อแม่ เป็นช่วงวัยที่ต้องการได้รับการยอมรับจากผู้อื่น (Acceptance) โดยเฉพาะจากกลุ่มเพื่อน ลักษณะทฤษฎีพัฒนาการทางบุคลิกภาพจึงอาจเป็นสาเหตุที่ทำให้ความขัดแย้งมักเกิดขึ้นกับเด็กวัยรุ่น โดยเฉพาะวัยรุ่นที่เป็นนักเรียนในโรงเรียนที่มีลักษณะความสัมพันธ์และต้องการการยอมรับจากสังคม

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบของความรุนแรงต่อเด็กชี้ให้เห็นว่า เมื่อเด็กประสบเหตุการณ์ที่ทำให้เกิดความเครียดรุนแรง (Toxic Stress) เช่น เมื่อเผชิญกับความรุนแรง การถูกละเมิด การถูกละเลย หรือต้องเผชิญความหวาดหวั่น ร่างกายจะหลั่งฮอร์โมนคอร์ติซอล (Cortisol) ซึ่งเป็นฮอร์โมนความเครียดออกมาในระดับสูง ซึ่งฮอร์โมนนี้จะขัดขวางกระบวนการพัฒนาการทางสมอง โดยจำกัดการขยายตัว หรือการแตกแขนงของเซลล์ต่าง ๆ ในสมอง อีกทั้งส่งผลร้ายต่อสุขภาพ การเรียนรู้ และพฤติกรรมของเด็ก (Thomas et al., 2012) อันจะส่งผลกระทบต่อพัฒนาการและความสามารถในการเรียนรู้ของเด็กที่สมัยวัยประสบการณ์ความรุนแรงและความขัดแย้งจึงจำเป็นต้องถูกจัดออกไปจากโรงเรียนและสถานศึกษา โดยจากข้อมูลที่ได้รับการเปิดเผยจาก นายแพทย์บุญเรือง ไตรเรืองวรวัฒน์ อธิบดีกรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข พบว่า สถานการณ์การรังแกกันในโรงเรียนมีแนวโน้มทวีความรุนแรงขึ้น ข้อมูลผลการสำรวจในโครงการติดตามสภาวะการณ์เด็กและเยาวชนรายจังหวัดพบว่า มีเด็กถูกรังแกในสถานศึกษา ปีละประมาณ 600,000 คน ปัจจุบัน (พ.ศ. 2561) ประเทศไทยอยู่ในอันดับ 2 ของโลก ที่มีสัดส่วนนักเรียนถูกรังแกจากเพื่อนนักเรียนด้วยกันสูงถึงร้อยละ 40 รองจากญี่ปุ่น และในปี 2553 การสำรวจนักเรียนนักศึกษาในสถาบันการศึกษาทั่วประเทศ พบว่าร้อยละ 43 บอกว่าเคยถูกคนอื่นรังแก ความขัดแย้งและความรุนแรงที่เกิดขึ้นในโรงเรียนที่มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นนี้อาจเกิดผลกระทบทั้งระยะสั้นที่ทำให้เด็กขาดความพร้อมในการเรียน เกิดความวิตกกังวล ผลการเรียนไม่เป็นไปตามเป้าหมาย เพื่อนปฏิเสธให้เข้ากลุ่ม เด็กอาจมีเจตคติต่อต้านสังคมส่งผลให้เกิดพฤติกรรมก้าวร้าวไม่สามารถควบคุมอารมณ์และพฤติกรรมความรุนแรงได้ ไปจนกระทั่งอาจต้องหยุดเรียน และหากผลกระทบมีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นจะก่อให้เกิดผลกระทบระยะยาว เช่น นำไปสู่การกระทำผิดกฎหมายที่รุนแรงมากขึ้น ถูกพักการเรียนหรือถูกไล่ออกนำไปสู่การสะสมพอกพูนให้เด็กกลายเป็นอาชญากรเต็มรูปแบบและเป็นภัยต่อสังคม

ดังนั้น จากลักษณะและสาเหตุของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในโรงเรียนความขัดแย้งนั้นมักเกิดในรูปแบบของการทะเลาะวิวาทที่มาจากสาเหตุของวัย (ช่วงวัย) ชู้สาว หรือการกลั่นแกล้ง (Bullying) รวมถึงปัญหาความขัดแย้งของ “วัยรุ่น” ทั้งหมด ลักษณะความขัดแย้งเหล่านี้มาซึ่งการทำร้าย หรือรังแกกันในโรงเรียนหลายรูปแบบทั้งร่างกายและจิตใจ จนถึงขั้นรุนแรงอาจถึง พิกการ ทุพพลภาพ หรือถึงแก่ชีวิตได้ดังที่ปรากฏตามสถิติของกรมสุขภาพจิต กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จึงอาจเป็นเครื่องมือช่วยลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสถานศึกษา นำไปสู่การป้องกันและผลทางลบที่อาจเกิดขึ้นจากความขัดแย้งนั้นได้ สอดคล้องกับเบรธเวท Braithwaite (1998) กล่าวว่ากระบวนการเชิงสมานฉันท์จะช่วยบรรเทาความเสียหายจากความขัดแย้งให้กลับสภาพดีเช่นเดิม ซึ่งกระบวนการเชิงสมานฉันท์จะยึดคู่ขัดแย้งเป็นศูนย์กลางจะทำให้คู่ขัดแย้งเกิดความเชื่อมั่นที่จะกลับคืนสู่สังคม กระบวนการนี้จึงสามารถจัดการความที่เกิดขึ้นในโรงเรียนได้อย่างเหมาะสมกับลักษณะของความขัดแย้งและบริบทของโรงเรียน

การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

อันที่จริงแล้วความเป็นสังคมมนุษย์ที่รวมกันอยู่ของคนที่มีความหลากหลายย่อมทำให้เกิดอาชญากรรมและความขัดแย้งขึ้นเป็นปกติ สอดคล้องต้องกับมุมมองของเอมิล เดอร์ไคม์ Émile Durkheim ตามทฤษฎีของอนอมี (Anomie Theory) ยิ่งไปกว่านั้น Durkheim ยังมองว่าอาชญากรรมและความขัดแย้งเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องมีอยู่ในทุกสังคม ซึ่งอาชญากรรมและความขัดแย้งจะปรากฏให้เห็นอยู่ในลักษณะที่เป็นไปตามทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Structural Functionalism) ได้อย่างชัดเจน (ณัฐวิวัฒน์ สุทธิโยธิน, 2554) การแก้ปัญหาความขัดแย้งมีกลไกเครื่องมือหลากหลายวิธีแล้วแต่บริบทของความขัดแย้งแล้วจึงเลือกเครื่องมือจัดการความขัดแย้งนั้นตามความเหมาะสมกับองค์ประกอบต่าง ๆ ที่รวมมาเป็นความขัดแย้ง อาทิ บรรทัดฐานทางสังคม ที่เป็นวิถีประชา (Folkway) จารีตหรือกฎศีลธรรม (Mores) และกฎหมาย (Law) รวมถึงกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ซึ่งเกิดจากความสมัครใจของคู่ขัดแย้งในการร่วมกันแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นให้หมดไปแบบถอนรากถอนโคนเพราะเกิดการประสานสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างคู่กรณีให้คืนกลับมา

กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (2549) เป็นผู้ริเริ่มส่งเสริมให้มีการนำกระบวนการเชิงสมานฉันท์มาใช้ในการคดีอาญาและมีแนวคิดให้มีการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปใช้ในการขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสถานศึกษา พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 6 ระบุว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข สอดคล้องกับเป้าหมายของการนำกระบวนการเชิงสมานฉันท์มาใช้ในการศึกษาที่มีเป้าประสงค์ต้องการให้เกิดการฟื้นฟูสัมพันธ์ภาพที่ถูกทำลายลงจากการเกิดความขัดแย้งซึ่งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับเด็กนักเรียนในโรงเรียนส่วนใหญ่มักเกิดจากการกลั่นแกล้งทำร้ายร่างกายเป็นส่วนใหญ่ กระบวนการเชิงสมานฉันท์จึงมีความเหมาะสมพอใช้ในการนำมาเป็นกลไกจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสถานศึกษา

กระบวนการเชิงสมานฉันท์เป็นทางเลือกที่มีความเหมาะสมและสามารถนำมาใช้ได้กับความผิดที่เด็กหรือเยาวชนเป็นผู้กระทำ (Juvenile Delinquents) ใช้เป็นเครื่องมือช่วยจัดการความขัดแย้งที่เกิดความรุนแรงได้ กระบวนการนี้เกิดขึ้นและมีการนำไปใช้อย่างยาวนานและได้เลือนหายไปบ้างตามกาลเวลา จุดเริ่มต้นที่เด่นชัดในการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) กลับมาใช้ในเมืองคิซเซเนอร์ มลรัฐมอนทรีโอ ประเทศแคนาดา ในคดีความผิดที่มีเยาวชน 2 คน มีพฤติการณ์ชดเชยทำความเสียหายแก่ทรัพย์สินทั้งหมด 22 แห่ง เหตุการณ์นี้เป็นจุดเริ่มต้นในการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในคดีที่เด็กและเยาวชนกระทำผิด เช่นเดียวกันกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในโรงเรียนซึ่งมักเป็นการทะเลาะวิวาทที่เด็กและเยาวชนเป็นผู้กระทำผิด และเมื่อนำกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักมาใช้จัดการความผิดนั้นสิ่งที่ได้คือการตอบสนองแนวคิดแบบเดิมที่เป็นการกระทำผิดต่อกฎหมายที่มีแนวคิดการกระทำผิดต่อความสงบสุขในสังคมอันเป็นการละเมิดต่อรัฐ โดยกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักมุ่งที่จะนำเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดมาลงโทษให้หลบจำตามแบบแผนแนวคิดแบบการแก้แค้นทดแทน (Retribution) แต่เมื่อนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในการจัดการความขัดแย้งจากการกระทำผิดที่ก่อให้เกิดความเสียหายทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และทรัพย์สินของผู้เสียหาย กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มีแนวคิดที่ผู้กระทำผิดต้องสำนึกในการกระทำผิด ผู้เสียหายต้องได้รับการชดเชยและให้อภัย โดยทั้งผู้กระทำผิดและผู้เสียหายต้องได้รับการฟื้นฟูเยียวยาโดยเฉพาะในการประสานสัมพันธ์ภาพที่ถูกทำลายลงจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

เมื่อครั้งที่สำนักงานกิจการยุติธรรม กระทรวงยุติธรรม จัดทำโครงการเยาวชนพลยุติธรรมขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2548 และเปลี่ยนชื่อเป็นโครงการเยาวชนพลยุติธรรม เรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา ในปี 2550 มีการจัดกิจกรรมการสร้างองค์ความรู้ด้านกฎหมาย กระบวนการยุติธรรม ความเป็นธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และความสมานฉันท์ โดยเน้นให้สถานศึกษามีบทบาทหลักในการดำเนินงานที่มีเยาวชนเป็นศูนย์กลาง สามารถบูรณาการให้เข้ากับหลักสูตรการเรียนการสอนของกระทรวงศึกษาธิการได้อย่างเหมาะสม กิจกรรมดังกล่าวส่งเสริมให้เกิดการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในรูปแบบการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทไปใช้ในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดจากข้อพิพาทระหว่างนักเรียนกับนักเรียนทั้งในสถาบันเดียวกันและระหว่างสถาบัน กลายเป็นกระบวนการปลูกจิตสำนึกให้เด็กและเยาวชนมีความยุติธรรมและสร้างความสมานฉันท์ให้เกิดขึ้น เกิดกระบวนการขัดเกลา (Socialization) ให้เด็กและเยาวชนรู้จักการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งโดยสันติวิธี ทั้งยังช่วยลดความขัดแย้งรวมไปจนถึงลดการใช้ความรุนแรง ลดการทะเลาะวิวาททั้งในโรงเรียน สถานศึกษา หรือระหว่างสถานศึกษา และจะส่งผลไปจนถึงชุมชนและสังคมที่เด็กและเยาวชนเป็นสมาชิกอยู่ด้วย เป็นการป้องกันและแก้ไขปัญหาการกระทำผิดของเด็กและเยาวชนที่อยู่ในวัยเรียนจากรากฐานของสังคม แก้ไขปัญหาการทะเลาะวิวาท และเป็นการส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนเข้าใจและรับรู้หลักการและการนำไปใช้ของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มากขึ้น สอดคล้องกับปาฐกถาของศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ในการสัมมนาโต๊ะกลม “รัฐบาลใหม่ด้วยการจัดการปัญหาความขัดแย้งในสังคม” ว่า การสร้าง

วัฒนธรรมสันติภาพและสันติวิธีอย่างทั่วถึงนั้น ประเทศไทยซึ่งยังมีวัฒนธรรมเชิงอำนาจ ยังมีวิธีคิดเชิงอำนาจ การเปลี่ยนแปลงอาจช้า ดังนั้น เรื่องการสร้างวัฒนธรรมสันติภาพและสันติวิธีนี้ควรจะเข้าสู่การศึกษาโดยทั่วถึงตั้งแต่ตอนบาลถึงมหาวิทยาลัยทั่วประเทศ (ประเวศ วะสี, 2544)

จะเห็นได้ว่า กระทรวงยุติธรรมเป็นเจ้าภาพหลักของการส่งเสริมการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในโรงเรียนและสถานศึกษา ส่วนกระทรวงศึกษาธิการมีบทบาทหน้าที่ในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการดำเนินโครงการดังกล่าว ขั้นตอนกระบวนการยุติธรรมในส่วนที่มีการนำกระบวนการยุติธรรมทางเลือกไปใช้จะมีกฎหมาย พระราชบัญญัติ กฎกระทรวง ระเบียบ คำสั่ง หรือประกาศรองรับการนำกระบวนการไปใช้ เช่น กฎกระทรวงว่าด้วยการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาททางแพ่ง พ.ศ. 2553 กฎกระทรวงว่าด้วยการไกล่เกลี่ยความผิดที่มีโทษทางอาญา พ.ศ. 2553 เป็นต้น แต่ในบทบาทการนำไปใช้ในโรงเรียนและสถานศึกษานั้น ยังไม่พบว่ากระทรวงศึกษามีพระราชบัญญัติ หรือระเบียบ ข้อบังคับ คำสั่งใดรองรับการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปบังคับใช้ในสถานศึกษา การใช้การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจึงเป็นการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้แก้ปัญหาความขัดแย้งในฐานะยุติธรรมทางเลือกที่สามารถกระทำได้ตามความเหมาะสมและดุลยพินิจของผู้ดูแลการนำกระบวนการดังกล่าวมาใช้เมื่อได้รับการยินยอมจากคู่กรณีทั้งสองฝ่าย อย่างไรก็ดี หลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องสนใจก็ได้ให้ความสำคัญกับการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้จัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสถานศึกษา ดังเช่น วันชัย วัฒนศัพท์ และคณะ (2548) สถาบันพระปกเกล้า ก็ได้จัดทำคู่มือการเจรจาไกล่เกลี่ยในสถานศึกษา ซึ่งเป็นคู่มือที่รวบรวมเอกสารที่เคยใช้ฝึกอบรมในสถานศึกษาเพื่อให้ทั้งครู อาจารย์ และนักเรียน ได้เข้าใจทั้งหลักการและแนวคิดของการเจรจาไกล่เกลี่ย และเป็นคู่มือเบื้องต้นในการฝึกอบรมเพื่อเป็นการจุดประกายให้นักเรียนและประชาชนมาสนใจในเรื่องของการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสถานศึกษาด้วยสันติวิธีว่ามีการปฏิบัติอย่างไรและมีวิธีขั้นตอนอย่างไร เป็นตัวอย่างแบบแผนให้สามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้ในโรงเรียนและสถานศึกษา ทั้งยังเขียนตำราการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสถานศึกษาอีกด้วย

การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ในโรงเรียน

การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในโรงเรียนในประเทศสหรัฐอเมริกา มีคณะกรรมการชุมชนเกี่ยวกับการกำหนดนโยบายและการฝึกอบรมแห่งเมืองซานฟรานซิสโก ได้ก่อตั้งโครงการผู้จัดการความขัดแย้งขึ้น (Conflict Managers Program) เพื่อฝึกอบรมนักเรียนให้ทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยในโรงเรียน ซึ่งต่อมาโครงการผู้จัดการความขัดแย้งได้รับการพัฒนามาจนกลายเป็นต้นแบบที่สำคัญของการไกล่เกลี่ยโดยเพื่อน (Peer Mediation) จนในปัจจุบันโรงเรียนในประเทศสหรัฐอเมริกากว่า 5,000 แห่ง ครอบคลุมทั้ง 50 มลรัฐต่างก็มีโครงการไกล่เกลี่ยโดยเพื่อน เพื่อใช้ในการยุติความขัดแย้งในโรงเรียน และการไกล่เกลี่ยโดยเพื่อนไม่เพียงแต่ได้รับความนิยมเฉพาะในประเทศสหรัฐอเมริกาเท่านั้น ประเทศอังกฤษ แคนาดา ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ นอร์เวย์ สวีเดน และเดนมาร์ก ต่างก็นำวิธีการการไกล่เกลี่ยโดยเพื่อนไปใช้ในการแก้ปัญหาในสถานศึกษาด้วยเช่นกัน (สำนักส่งเสริมงานตุลาการ, 2559)

โรงเรียนในประเทศนิวซีแลนด์มีโครงการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเพื่อความสุขในโรงเรียน โครงการถูกก่อตั้งตั้งแต่ปี ค.ศ. 1991 ซึ่งประสบผลสำเร็จในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในโรงเรียนกว่าร้อยละ 80-85 ของข้อพิพาทที่เกิดขึ้นถูกระงับได้รับการแก้ไขโดยไม่มีการกระทำผิดซ้ำอีก กระบวนการในการระงับความขัดแย้งอย่างสันติวิธีโดยการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนี้ ส่งเสริมให้บุคคลได้มีการเรียนรู้จากสถานการณ์ความขัดแย้งนำไปสู่การสร้างลักษณะนิสัยของบุคคลที่ผ่านกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นี้ให้มีโอกาสในการสร้างสัมพันธ์ทางบวกกับผู้อื่น ไม่ละเมิดสิทธิและกฎหมาย สร้างสรรค์ความร่วมมือการแก้ปัญหาด้วยการไกล่เกลี่ยโดยข้อตกลงที่กระทำขึ้นโดยการยอมรับและเป็นข้อตกลงอย่างฉันทามติ (Consensus) ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ส่งผลให้พื้นที่ที่มีการนำการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทไปใช้มีความสุข ความสงบ ปลอดภัยมากยิ่งขึ้นจากการขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นและมีการประสานสัมพันธ์ภาพที่ดี ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นทักษะและกระบวนการที่พร้อมจะนำไปใช้ในบ้าน สถานที่ทำงานหรือชุมชนเล็ก ๆ และภาคส่วนของสังคมส่วนต่าง ๆ ที่มีความเหมาะสมต่อไป

กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทดูเหมือนว่าจะมีความเหมาะสมอย่างยิ่งในการนำมาใช้จัดการความขัดแย้งในโรงเรียนและสถานศึกษา พบว่าจากผลสัมฤทธิ์ในการส่งเสริมการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปใช้ในโรงเรียนตามโครงการเยาวชนพลยุติธรรม เรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสสมทวงเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา ในปี 2550 สำนักงานกิจการยุติธรรม กระทรวงยุติธรรมและปรากฏว่ากิจกรรมที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นกิจกรรมที่ดีเด่น (Best Practice) คือ กิจกรรมไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในโรงเรียน (สุณีย์ กัลยะจิตร, 2555) เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ได้จากการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปใช้จัดการความขัดแย้งในโรงเรียน

จากการถอดบทเรียนโครงการเยาวชนพลยุติธรรมกับการสร้างองค์ความรู้ด้านยุติธรรมทางเลือกแก่เยาวชน ซึ่ง สุณีย์ กัลยะจิตร (2555) พบว่า กิจกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในโครงการเยาวชนพลยุติธรรม เป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นการปลูกจิตสำนึก ค่านิยม และทัศนคติที่ถูกต้องในเรื่องความยุติธรรม การไกล่เกลี่ยและความสมานฉันท์ให้เด็กและเยาวชนในสถานศึกษาได้เรียนรู้เรื่องดังกล่าวผ่านการดำเนินกิจกรรมในโรงเรียนต้นแบบโดยนักเรียนแกนนำที่ผ่านการอบรม (Train the Training) โดยกิจกรรมสามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องผ่านการขับเคลื่อนของสภานักเรียนภายในโรงเรียน และผลการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในรูปแบบการเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในโรงเรียน พบว่า ผลการไกล่เกลี่ยเป็นที่น่าพอใจมาก สามารถเป็นกระบวนการการจัดการความขัดแย้งได้อย่างน่าพอใจ และมักไม่ปรากฏการณ์กระทำผิดซ้ำ นักเรียนมีระเบียบวินัยขึ้น สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในโรงเรียนลดลง และที่สำคัญคือการสร้างความสมานฉันท์ที่เกิดขึ้นในโรงเรียน นักเรียนรู้จักการขอโทษ การให้อภัย และเกิดการประสานสัมพันธ์ภาพกันระหว่างคู่กรณีโดยมีตัวบ่งชี้คือการไม่ปรากฏการณ์กระทำผิดซ้ำขึ้นอีกในคู่กรณีเดิม

ดังเช่นกิจกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในโรงเรียนพนมสารคาม “พนมอดุลวิทยา” จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่ให้นักเรียนด้วยกันเองเป็นคนกลาง (Mediators) โดยไม่มีครูอาจารย์เข้าไปเกี่ยวข้องระหว่างดำเนินการกระบวนการประชุมไกล่เกลี่ยคนกลาง (Victim – offender Mediation) เพื่อลดปัญหาอำนาจ

จากสถานะครูอาจารย์กับนักเรียน คู่ขัดแย้งที่เป็นนักเรียนกับนักเรียนจะกล้าพูดและแสดงออกต่อผู้ใกล้เคียงคนกลางที่เป็นนักเรียนเหมือนกันมากกว่าที่ผู้ใกล้เคียงจะเป็นครูอาจารย์ เพราะคู่ขัดแย้งที่เป็นนักเรียนมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันกับคนกลางซึ่งเป็นนักเรียนเหมือนกันมากกว่า ทั้งนี้ ครูอาจารย์ก็ทำหน้าที่เป็นเพียงผู้สนับสนุนการจัดให้เกิดกระบวนการเกิดขึ้นเท่านั้น

ผลสำเร็จในการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในโรงเรียนพนมสารคาม “พนมอดุลวิทยา” จังหวัดฉะเชิงเทรา มีผลสำเร็จเป็นที่โดดเด่นน่าสนใจเป็นอย่างมาก คดีความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในโรงเรียนซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคดีทะเลาะวิวาทด้วยกันระหว่างนักเรียนกับนักเรียนในโรงเรียน รวมถึงนักเรียนในโรงเรียนเกิดการทะเลาะวิวาทกับโรงเรียนใกล้เคียงอื่น การนำกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทไปใช้ในโรงเรียนทำให้สามารถไกล่เกลี่ยคดีได้มากกว่า 95% ที่สำคัญคือยังไม่ปรากฏว่าคู่กรณีคู่เดิมที่ผ่านการเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทซึ่งเป็นกระบวนการที่ดำเนินการด้วยนักเรียนด้วยกันเองก่อคดีความขัดแย้งซ้ำอีก เป็นผลที่เกิดจากการที่กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์แก้ปัญหาความขัดแย้งจากต้นเหตุที่แท้จริงและประสานสัมพันธ์ภาพให้กลับมามีเช่นเดิมหรือมากกว่าเดิมอีกด้วยซ้ำไป อีกทั้งผลการสำรวจความพึงพอใจในภาพรวมของผู้ไกล่เกลี่ยและผู้ถูกไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในโรงเรียนมีความพึงพอใจในระดับที่น่าพอใจมาก

ผลการดำเนินงานของกิจกรรมปรากฏอย่างน่าพึงพอใจว่า (ทองพล บัวศรี และคณะ, 2553) เมื่อมีการดำเนินกิจกรรมไกล่เกลี่ยในโรงเรียนบ้านบวัก้าง จังหวัดเชียงใหม่ ผลปรากฏว่า เมื่อนักเรียนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของนักเรียนด้วยตนเอง นักเรียนได้มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือดูแลสอดส่องระวังพฤติกรรมการทำผิดระเบียบของโรงเรียน มีกระบวนการมอบหมายกิจกรรมในการบำเพ็ญประโยชน์ของนักเรียนที่กระทำผิดระเบียบของโรงเรียน และมีสถิติการกระทำผิดระเบียบลดน้อยลง นักเรียนมีระเบียบวินัยดีขึ้น นอกจากนี้ยังมีผลทางอ้อมให้นักเรียนได้รับการฝึกฝนเป็นผู้ไกล่เกลี่ยคนกลาง นักเรียนจึงมีการพัฒนาทักษะการพูดดีขึ้น ส่วนในโรงเรียนกระทุ้ง จังหวัดภูเก็ต ผลการดำเนินงานของกิจกรรมมีความสำเร็จไปได้ด้วยดี จากเดิมที่ในโรงเรียนประสบปัญหาความขัดแย้งของนักเรียนอย่างหลากหลายซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นปัญหาการทะเลาะวิวาท และยังมีปัญหาการลักขโมย ปัญหาเรื่องขู่สาว ปัญหาความก้าวร้าว แต่จากการดำเนินกิจกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท (เชื่อพี่แล้วดีเอง) ปรากฏว่าโครงการดังกล่าวช่วยลดปัญหาต่าง ๆ ให้มีจำนวนน้อยลง ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในโรงเรียนได้รับการแก้ไขคลี่คลายโดยนักเรียนด้วยตนเอง ทำให้สังคมนักเรียนในโรงเรียนกระทุ้งเกิดบรรยากาศความรักความสมานฉันท์ขึ้น

ความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการนำการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทไปใช้ในโรงเรียนมีผลเช่นเดียวกับกิจกรรมห้องเรียนสีขาวของโรงเรียนอนุบาลนารี จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยกิจกรรมดังกล่าวทำให้นักเรียนในโรงเรียนเกิดความสมานฉันท์จนไม่มีปัญหาการทะเลาะวิวาทเกิดขึ้นภายในห้องเรียนรวมไปจนถึงภายนอกโรงเรียนขึ้นอีกเลย นอกจากนี้ ที่โรงเรียนสตรีวัดระฆัง เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร ก็ได้มีการจัดตั้ง “ศูนย์ประนีประนอม” ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำกระบวนการไกล่เกลี่ยและประนีประนอมข้อพิพาทมาใช้จัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในโรงเรียน ส่วนในระดับอุดมศึกษานั้น ก็มีหลายมหาวิทยาลัยนำกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทไปใช้เป็นเครื่องมือในการระงับข้อพิพาทในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน อาทิเช่น

มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น มหาวิทยาลัยเอเซียอาคเนย์ มหาวิทยาลัยเกริก มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง จังหวัดราชบุรี เป็นต้น ซึ่งนับเป็นการเล็งเห็นถึงประโยชน์และความสำคัญในการนำการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทไปใช้ในสถานศึกษา อันเป็นการเสริมสร้างและปลูกฝังวัฒนธรรมการจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธีให้แก่แก่นักเรียนนิสิตนักศึกษา และสามารถต่อยอดให้ผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการสามารถนำกระบวนการไปขยายผลใช้ต่อในระดับครอบครัว ชุมชน หมู่บ้าน และภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคม เป็นกระบวนการส่งเสริมขับเคลื่อนสังคมให้รู้จักกับการจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธีด้วยกระบวนการไกล่เกลี่ย และรู้จักสามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ซึ่งเป็นกระบวนการยุติธรรมทางเลือกที่คืนสัมพันธภาพที่ดีกลับสู่สังคมได้มากยิ่งขึ้น สามารถสร้างสรรค์นำพาสังคมไทยสู่ความสงบสุขเป็นสังคมที่น่าอยู่ตลอดไป

บทสรุป

กระบวนการเชิงสมานฉันท์ถูกนำมาใช้จัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในโรงเรียนและสถานศึกษาในรูปแบบกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิภาพที่น่าพึงพอใจเป็นอย่างยิ่ง กระบวนการดังกล่าวเป็นเครื่องมือช่วยสมานประสานสัมพันธภาพที่ถูกทำลายลงจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะความขัดแย้งในโรงเรียน ส่วนใหญ่จะเป็นความขัดแย้งประเภททะเลาะวิวาท อาจเป็นเพราะช่วงวัยและลักษณะบริบทของโรงเรียนสถานศึกษาจึงเกิดความขัดแย้งประเภทดังกล่าว แต่เดิมเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นก็ใช้กระบวนการตามกฎหมายระเบียบของโรงเรียนในการตัดสินลงโทษนักเรียนผู้กระทำผิด รวมไปถึงผลของการขัดแย้งทะเลาะวิวาทขึ้นทำร้ายร่างกายจนได้รับบาดเจ็บสาหัสก็จะใช้กฎหมายซึ่งเป็นกฎระเบียบของสังคมในการจัดการความขัดแย้งดังกล่าว แต่การแก้ไขปัญหความขัดแย้งด้วยวิธีเดิมนั้นไม่ได้แก้ไขปัญหาที่ต้นเหตุ เมื่อเกิดปัญหความขัดแย้งขึ้นแล้วกระบวนการเดิม ๆ ก็ละทิ้งกระบวนการประสานสัมพันธภาพและการแก้ไขเยียวยาอย่างเหมาะสม เป็นการแก้ไขปัญหในระดับยอน้ำแข็งเท่านั้น แต่ปัญหายังคงสถิตอยู่ระหว่างคู่ขัดแย้ง จึงปรากฏเหตุการณ์ความขัดแย้งในคู่ขัดแย้งเดิมตลอดเวลา ความขัดแย้งดังกล่าวไม่ได้ถูกทำลายลงอย่างถาวรแท้จริง กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จึงเข้ามาเป็นเครื่องมือช่วยกระบวนการประสานสัมพันธภาพที่ถูกทำลายลงรวมถึงสลายความขัดแย้งที่เกิดขึ้นให้หมดไปอย่างเหมาะสม คืนความสงบสุขและความรักประสานสามัคคีแก่คู่กรณีและสังคมในโรงเรียน

เบรธเวท Braithwaite (1989) กล่าวถึงว่ากระบวนการเชิงสมานฉันท์มีเป้าประสงค์เพื่อป้องกันแก้ไขเยียวยาฟื้นฟูและตัดโอกาสในการกระทำผิดซ้ำของผู้กระทำผิด โดยให้ความสำคัญกับการเปิดโอกาสให้คู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นได้แก่ชุมชนและสังคมเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งกระบวนการเหล่านี้จะยังผลไปสู่การป้องกันการเกิดอาชญากรรมอีกด้วย ดังนั้น เป้าหมายสูงสุดของการไกล่เกลี่ยตามแนวทางการกระบวนการเชิงสมานฉันท์ คือ การไม่ตีตรา ตอกย้ำ หรือประณามหยามหมิ่น (Label) ให้เด็กนักเรียนผู้กระทำผิดที่อาจจะเกิดจากความผิดพลาดจากการกระทำตามอารมณ์ของช่วงวัยและการตัดสินใจกระทำพฤติกรรมความรุนแรงที่เกิดจากความขัดแย้ง อาจส่งผลให้เด็กนักเรียนผู้กระทำผิดรู้สึกเป็นผู้ผิดเป็นตราบาปติดตัวตลอดไปไม่อาจกลับตัวเป็นคนดีได้ดังเดิม ซึ่งเกิดจากการไม่ได้รับการแก้ไขฟื้นฟูเยียวยาที่ถูกต้อง

เหมาะสมกับพฤติกรรมและช่วงวัย โดยการใกล้ชิดตามแนวทางการกระบวนการเชิงสมานฉันท์ที่จะเป็นกระบวนการที่สร้างแนวทางป้องกัน (Prevention) ไม่ให้เด็กนักเรียนผู้กระทำผิดกลับมากระทำผิดซ้ำอีก ซึ่งจะส่งผลให้สามารถคืนสัมพันธภาพที่ดีให้กับโรงเรียน ชุมชน และสังคมก็จะอบอุ่นปลอดภัย

แม้กระบวนการเชิงสมานฉันท์อาจจะประสบความสำเร็จในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสถานศึกษาก็ตาม แต่การนำกระบวนการดังกล่าวไปใช้อาจจะไม่ได้ได้รับความนิยมและแพร่หลายด้วยปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นเงื่อนไข สิ่งสำคัญประการหนึ่งคือ นโยบายของรัฐ การที่รัฐไม่มีแบบแผนนโยบายที่ชัดเจนต่อเนื่อง ทำให้การขับเคลื่อนกระบวนการต่าง ๆ ไร้ประสิทธิภาพด้วยไม่มีการนำไปใช้ให้เกิดประสิทธิผล กระบวนการยุติธรรมจึงถูกผูกโยงจากการกำหนดนโยบายสาธารณะไปสู่นโยบายทางอาญา อันเป็นนโยบายสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับทิศทางและแนวทางปฏิบัติงานราชการของประเทศในการอำนวยความยุติธรรมที่ส่งผลต่อการทำงานของกระบวนการยุติธรรมโดยรวมและประชาชน ซึ่งออกมาในรูปคำแถลงนโยบาย คำแนะนำ ระเบียบ ข้อบังคับ ฯลฯ (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2553) การบูรณาการนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการด้านการส่งเสริมการจัดการความขัดแย้งในสถานศึกษาด้วยกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ให้มีความสอดคล้องไปกับนโยบายสาธารณะและนโยบายอาญาของรัฐบาล จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการผลักดันให้เกิดการนำกระบวนการฟื้นฟูสัมพันธภาพเพื่อแก้ไขความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสถานศึกษาให้ถูกนำไปใช้ นอกจากจะเป็นการนำสัมพันธภาพที่ดีที่ถูกทำลายให้กลับคืนมา ยังสามารถหลีกเลี่ยงการตีตราเด็กและเยาวชนผู้กระทำผิด (Labeling) อีกด้วย

ประการแรก ปัญหาระบบการบริหารงานระบบราชการไทยซึ่งอายุครบ 100 ปี ในปี พ.ศ. 2535 เป็นระบบราชการแบบบูโรเครซี Bureaucracy แบบที่ มักซ์ เวเบอร์ Max Weber ได้เสนอแนวคิดไว้ โดยในอุดมคติของเขา Bureaucracy จะเป็นระบบราชการแบบองค์การที่ดีที่สุด และมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และประหยัดที่สุดเหตุผล โดยมีกลไกการบริหาร (Administrative Apparatus) เป็นกลไกการควบคุม และทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมบูรณาการบุคคลต่าง ๆ ในระบบที่เกี่ยวข้อง มีความสมเหตุสมผล (Rationality) ความถูกต้องเหมาะสมของแนวปฏิบัติที่จะนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานให้บรรลุผลอย่างมีประสิทธิภาพ (Performance) ประสิทธิภาพ (Effective) ประหยัด (Economize) ความสามารถในการที่จะประหยัดทรัพยากรบริหาร แต่สามารถที่จะให้บริการ หรือผลิตรายออกมาให้ได้ระดับเดิมอย่างมีประสิทธิภาพ (Efficiency) ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินงานนั้นได้มากที่สุดอย่างมีประสิทธิภาพ (Outcome) แต่ในความเป็นจริง ระบบราชการไทยทำงานแบบแยกส่วนอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ขาดการสนับสนุนบูรณาการ การส่งเสริมการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้แก้ปัญหาความขัดแย้งในโรงเรียนและสถานศึกษาที่ควรจะมีเจ้าภาพร่วมระหว่างกระทรวงยุติธรรมและกระทรวงศึกษาธิการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ แต่สิ่งที่ปรากฏคือการที่กระทรวงยุติธรรมพยายามผลักดันให้เกิดการนำกระบวนการดังกล่าวไปใช้แก้ไขความขัดแย้งในบริบทของโรงเรียนด้วยกระบวนการยุติธรรมเล็งเห็นและมองค

ความรู้ว่ากระบวนการดังกล่าวจะมีประสิทธิภาพเป็นอย่างไรในบริบทของโรงเรียนและสถานศึกษา แต่กระทรวงศึกษาธิการยังขาดองค์ความรู้และความเข้าใจที่จะนำไปสู่การสนับสนุนกิจกรรมโครงการ

ดังกล่าว ทำให้การนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปใช้ในโรงเรียนยังไม่สามารถขับเคลื่อนกระบวนการได้อย่างเต็มที่เต็มรูปแบบ แม้แต่การจัดตั้งศูนย์ไกล่เกลี่ยในโรงเรียนก็เป็นบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารระดับโรงเรียนกับผู้บริหารในกระทรวงยุติธรรมเท่านั้น ดังนั้น จึงควรมีการสนับสนุนกระบวนการเชิงสมานฉันท์ให้เกิดขึ้นในโรงเรียนอย่างเป็นรูปธรรมผ่านนโยบายที่ชัดเจน โดยเป็นการทำงานแบบบูรณาการร่วมกันกับกระทรวงยุติธรรมเพื่อสนับสนุนแนวทางตามหลักการที่ถูกต้องเหมาะสม

ประการต่อมา ในระดับโรงเรียนหรือสถานศึกษา ควรมีการศึกษาและนำกระบวนการเชิงสมานฉันท์ไปใช้เป็นกลไกหลักในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในโรงเรียน ให้มีการจัดทำคู่มือสำหรับโรงเรียนเพื่อเป็นตัวแบบในการนำกระบวนการเชิงสมานฉันท์ไปใช้ให้ได้ประสิทธิผลสูงสุดตามที่ควรจะเป็น จัดให้มีการติดตามการนำกระบวนการเชิงสมานฉันท์ไปใช้ผ่านกลไกต่าง ๆ ของกระทรวงศึกษาธิการด้วยการกำหนดตัวชี้วัดในการประเมินคุณภาพสถานศึกษาในเรื่องการนำกระบวนการจัดความขัดแย้งในสถานศึกษาด้วยสันติวิธี โดยปกติแล้วโรงเรียนและสถานศึกษาในระบบการศึกษาของไทยทุกแห่งจะต้องได้รับการประเมินคุณภาพการศึกษา โดยโรงเรียนจะต้องทำการประกันคุณภาพการศึกษาของตนเองทุก ๆ ปี รับการประเมินคุณภาพการศึกษาจากต้นสังกัดอย่างน้อย 1 ครั้งในทุก 3 ปี และรับการประเมินคุณภาพการศึกษาอย่างน้อย 1 ครั้งในทุก 5 ปี กลไกเหล่านี้จะเป็นแรงช่วยผลักดันให้มีการนำกระบวนการเชิงสมานฉันท์ไปใช้อย่างถูกต้องและแพร่หลายในสถานศึกษามากยิ่งขึ้น อันจะเป็นประโยชน์แก่นักเรียน สถานศึกษา และสังคม

การที่รัฐไม่เปิดโอกาสในการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายด้านกระบวนการยุติธรรมของรัฐ เพราะรัฐมีความเป็นราชการสูงและแยกชนชั้นระหว่างชนชั้นปกครอง (ตัวแทนรัฐ) กับประชาชนอย่างชัดเจน นอกจากนี้แล้วการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของประชาชนยังสามารถเข้าถึงได้ยาก รัฐกับประชาชนมีความห่างไกลกันในเรื่องของการเป็นเจ้าของกระบวนการยุติธรรม และรัฐพยายามสร้างกระบวนการยุติธรรมให้ห่างไกลประชาชนคือเข้าใจและเข้าถึงยาก ฉะนั้น กระบวนการเชิงสมานฉันท์จึงเป็นกระบวนการที่สามารถอำนวยความสะดวกยุติธรรมให้แก่ประชาชนโดยแท้จริง ช่วยลดระยะเวลาและภาระค่าใช้จ่ายทั้งของรัฐและประชาชนเอง ซึ่งความยุติธรรมที่แท้จริงไม่จำเป็นต้องมาจากคนในกระบวนการยุติธรรมเป็นคนจัดสรรแต่เพียงอย่างเดียวแต่ความยุติธรรมต้องมาจากประชาชน

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. (2549). “ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: หลักการและแนวคิด” กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: ทางเลือกใหม่สำหรับกระบวนการยุติธรรมไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- จุฬารัตน์ เอื้ออำนวย. (2553). กฎหมายอาญาชั้นสูง. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ณัฐวิวัฒน์ สุทธิอิน. (2554). ทฤษฎีอาชญาวิทยา. นนทบุรี: คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

- ทองพล บัวศรี และคณะ. (2553). *สรุปสาระสำคัญการศึกษาวิจัยนำร่อง โครงการพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในการป้องกันและแก้ไขการใช้ความรุนแรงในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- ประเวศ วะสี. (2544). *รัฐบาลใหม่กับการจัดการปัญหาความขัดแย้งในสังคม*. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า ศูนย์สันติวิธีเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย.
- วันชัย วัฒนศัพท์, ถวิลวดี บุรีกุล และเมธิศา พงษ์ศักดิ์ศรี. (2545). *คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน: การตัดสินใจที่ดีกว่าโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม = The public participation handbook: making better decisions through citizen involvement / เจมส์ แอล. เครย์ตัน* (พิมพ์ครั้งที่ 3). นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.
- วันชัย วัฒนศัพท์, ศุภณัฐ เพิ่มพูนวิวัฒน์ และสุริดา ศรียะพันธ์. (2548). *คู่มือการเจรจาไกล่เกลี่ยในสถานศึกษา*. กรุงเทพฯ: ศูนย์สันติวิธีและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า.
- ศรัญญา อธิชนะ. (2545). *การศึกษาพฤติกรรมความรุนแรงของนักเรียนวัยรุ่น* (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.
- สุนีย์ กัลยะจิตร. (2555). *การเสริมสร้างประสิทธิภาพกระบวนการยุติธรรมเพื่อสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เทพเพ็ญวานิชย์.
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2556). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554*. กรุงเทพฯ: สำนักงานราชบัณฑิตยสภา.
- สำนักส่งเสริมงานตุลาการ. (2559). *การไกล่เกลี่ยในสถานศึกษา* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักส่งเสริมงานตุลาการ สำนักงานศาลยุติธรรม.
- Alan, C. F. (1975). *Interpersonal conflict resolution*. Scott: Foresman.
- Braithwaite, J. (1989). *Crime shame and reintegration*. Cambridge: Cambridge University Press.
- _____. (1998). *Restorative Justice in M. Tonry (ed) The Handbook of Crime and Punishment*. New York: Oxford University Press.
- Steinberg, L., & Cauffman, E. (1996). Maturity of judgment in adolescence: Psychosocial factors in adolescent decision making. *Law and Human Behavior*, 20(3), 249–272.
- Thomas, S., Amalee, M., & Parry, W. J. (2012). *Child Protection in Educational Settings: Findings from six countries in East Asia and the Pacific*. UNICEF: United Nations Children's Fund.